

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
RICARDOVA TEORIJA RAZDELITVE

Ljubljana, junij 2010

MATJAŽ GRAČNER

KAZALO

UVOD	1
1 RAZVOJ KLASIČNE EKONOMSKE TEORIJE	2
1.1 Zgodovinske, gospodarske in politične okoliščine	2
1.2 Glavne značilnosti klasične ekonomske teorije	3
1.3 Vloga Ricarda v klasičnem obdobju	5
1.3.1 Biografski oris	5
1.3.2 Glavna dela in ideje	7
2 RICARDOVA TEORIJA RAZDELITVE	9
2.1 Teorija rente	9
2.1.1 Diferencialna renta	9
2.1.2 Numerični primer	11
2.2 Mezde	13
2.3 Gibanje profita	15
2.3.1 Padanje profitne stopnje	15
2.3.2 Grafični prikaz	16
3 IMPLIKACIJE RICARDOVE TEORIJE RAZDELITVE	17
3.1 Pogled klasičnih ekonomistov na razvoj kapitalizma	17
3.2. Aktualnost Ricardovih pogledov	18
SKLEP	21
LITERATURA IN VIRI	23

UVOD

V pričujočem diplomskem delu sem predstavil pomemben prispevek velikega angleškega ekonomista Davida Ricarda k razvoju klasične ekonomske teorije. Posvetil sem se predvsem problemu razdelitve, ki je v njegovem času zaposloval ekonomiste, oziroma renti, ki ji je Ricardo namenjal največ pozornosti.

V prvem delu sem zgodovinsko umestil obdobje klasične ekonomije in opisal gospodarske, politične in kulturne značilnosti, ki so pomembno vplivale na razvoj Anglije in preostale Evrope.

Nadaljeval sem z razvojem ekonomske znanosti ter opisal razvoj in izvor splošnih postulatov ekonomistov klasičnega obdobja. Pri tem sem upošteval vplive predhodnih obdobj (sholastike, fiziokratizma in merkantilizma) in spremembe v načinu razmišljanja, kjer se v ospredje postavlja naravni red, po katerem naj bi se razvijalo tudi gospodarstvo. Opisal sem tudi prispevek začetnikov ekonomske znanosti, Adama Smitha in Thomasa Malthusa, ki sta pomembno vplivala na Ricarda.

V tretjem podpoglavju prvega dela sem predstavil Ricardovo življenje, ki je močno vplivalo na njegov intelektualni razvoj uspešnega borznega posrednika in velikega posestnika, ki si je s svojimi članki in pomembnim delom *Načela politične ekonomije in obdavčenja* ustvaril pomembno mesto znotraj ekonomske znanosti.

V drugem poglavju, ki je jedro naloge, sem obravnaval Ricardovo teorijo razdelitve. Skušal sem pojasniti njegov pogled na rento, ki ji Ricardo znotraj razdelitve posveča največ pozornosti, mezde in profite.

V tretjem poglavju, sem skušal interpretirati klasičen pogled na kapitalizem in opisati razlike med Smithom in Ricardom glede prihodnjega razvoja, ki ga zavirajo visoke rente.

V drugem podpoglavju tretjega poglavja pa sem dodal svoj pogled na razvoj sodobnega gospodarstva in probleme v razdelitvi, ki še danes ovirajo hitrejši razvoj gospodarstva in s tem blaginje prebivalstva.

1 RAZVOJ KLASIČNE EKONOMSKE TEORIJE

1.1 Zgodovinske, gospodarske in politične okoliščine

Leta 1817, ko so izšla Ricardova *Načela politične ekonomije in obdavčenja*, so bile zgodovinske razmere v Angliji precej drugačne kot v času nastanka Smithovega *Bogastva narodov*. Anglija je zaradi vpletenosti v dve vojni (proti Napoleonu in ameriškim kolonijam) trpela visoke stroške. Pokrivala jih je predvsem z najemanjem posojil pri bankah in zasebnih denarnih kapitalistih. Zaradi tega je državni dolg narasel do te meje, da je morala država ustaviti zamenljivost bankovcev za zlate kovance. Med teoretiki se je Ricardo postavil na stran tistih, ki so zagovarjali urejanje denarnih razmer preko trga samega, nasprotniki pa so trdili, da je rast cen posledica naraščanja cene zlata (Norčič, 2000, str. 72-73).

Za to obdobje so značilni t. i. »žitni zakoni«. Večina prebivalcev Anglije je že živela v mestih, ki so se industrijsko hitro napredovala, zato so potrebe po hrani močno naraščale. Uvoz hrane s celinske Evrope je bil neobhodna rešitev. Ravno to je zemljiške lastnike, ki so imeli večino v parlamentu, vodilo v sprejetje žitnih zakonov, ki so omejevali uvoz. Na uvoženo žito je bilo potrebno plačevati visoke carine, ki so se gibale v obratnem sorazmerju z domačo ceno žita. Cene žita so tako v 18. in prvi četrtini 19. stoletja vseskozi naraščale, kar je posledično povečevalo domačo produkcijo in ponudbo žita (Ricardo, 1962, str.10-11).

Angleško prebivalstvo je ob koncu 19. stoletja kljub obsežnemu izseljevanju naraščalo. Proces prvotne akumulacije je bil s procesom ograjevanja končan in začelo se je novo obdobje industrijske revolucije. Z ograjevanjem je nastala množica velikih posestev, ki so potrebovala veliko delavcev. Delavci so obdelovali polja v zameno za mizerne mezde, v težkih pogojih, ki so bili na meji stradanja. Hkrati je prišlo do mnogih izboljšav v kmetijstvu, zaradi uvajanja večletnega kolobarjenja in boljših načinov obdelave. Podobno hitro so se razvijala mesta z industrijskimi obrati, trgovina, prometne povezave in pomorski promet. Vse to je povzročilo večjo proizvodnjo dobrin in omogočalo nadaljnjo rast prebivalstva tudi v urbanih središčih. Povečevanje prebivalstva pa so omogočali tudi »zakoni o revežih«, ki so zagotavljali socialno podporo brezposelnim s strani lokalnih oblasti. Žitnim zakonom in zakonu o revežih je kot predstavnik meščanskega kapitalizma močno nasprotoval tudi Ricardo. Po njegovem mnenju sta oba zakona zaradi višjih produkcijskih stroškov, ki so bili posledica visokih mezd, močno zavirala konkurenčnost angleške industrije nasproti tujim trgov (Norčič, 2000).

Industrijska revolucija je imela tudi negativne učinke, ki so se kazali v socialnih razmerah mnogoštevilnih delavcev, in sicer v slabih delovnih pogojih, dolgih delovnikih, v nevarnih razmerah in nizkih mezdah. Pogosto so zaradi preživetja delali tudi ženske in otroci. Zaradi hitre rasti prebivalstva pa se je položaj delavcev le še zaostroval (Sušjan, 2006, str. 73).

1.2. Glavne značilnosti klasične ekonomske teorije

Razvoj klasične ekonomske misli se razteza v obdobju približno stotih let, in sicer med Smithovim delom *Bogastvo narodov*, ki je izšlo leta 1776, in letom 1890. V vmesnem obdobju moramo poleg Ricarda omeniti še Thomasa Malthusa, Johna S. Milla in Williama Seniorja. Iz imen avtorjev je očitno, da se je ekonomska misel razvijala predvsem v Angliji.

Obdobje od 15. do 18. stoletja zgodovina ekonomske misli imenuje obdobje merkantilizma. Izraz merkantilizem prvi uporabi Adam Smith kot oznako za doktrino, ki je med ekonomskimi dejavnostmi poudarjala pomen trgovine. Schumpeter (1954, str. 335) ga definira kot ekonomsko doktrino, ki zagovarja kontrolo izvoza, presežek v mednarodni menjavi in monopol nad izvozom blaga. Proti koncu 17. stoletja je merkantilizem začel izgubljati na veljavi. Čeprav je veljal za prevladujočo ekonomsko doktrino zaradi širjenja manufakturne dejavnosti, ni več zadovoljivo pojasnjeval razvoj gospodarstva. Manufakture so pomenile naglo rast industrijskega kapitala nasproti prevladujočemu trgovskemu, ki je bil osnova za analizo fiziokratov. Obdobje do nastopa klasične ekonomske teorije lahko označimo kot prehodno. Gre za prehod iz merkantilistične intervencionistične teorije v teorijo ekonomskega liberalizma oziroma za prehod iz preučevanja menjave v preučevanje produkcije in razdelitve (Sušjan, 2006, str. 21-28).

Ekonomske ideje v obdobjih sholastike, merkantilizma in fiziokratizma so bile osnova za nadaljnji razvoj ekonomskih idej, ki so se na koncu, preko predhodnikov klasične misli (Mun, Petty, Hume), razvile v enotni sistem. Glavna značilnost, ki je klasične ekonomiste ločila od predhodnikov, je bila njihova ideja o naravnem redu, ki naj bi prevladoval tudi v ekonomskem sistemu. Predhodniki klasičnega obdobja so se zavzemali za regulacijo s strani države, za odpravo neravnotežij, ki so nastajala v družbi. Klasiki pa so se zavzemali za nevmešavanje države v gospodarstvo. To idejo (*laissez faire*) so pred njimi poudarjali že francoski fiziokrati. Zavzemali so se tudi za ideje ekonomske svobode na temelju svobodnega odločanja posameznikov in ekonomskih subjektov, kar naj bi v končni fazi privedlo do učinkovitega delovanja gospodarstva. Poleg ekonomske svobode so klasiki veliko pozornosti namenjali tudi skrbi za gospodarsko rast in napredek. Pri tem so poskušali določiti ekonomske, politične, kulturne in zgodovinske dejavnike, ki vplivajo na razvoj. Orientirali so se na delovanje trgov, cen in alokacijo resursov (Landreth & Colander, 1994, str. 61-65).

Norčič (2000, str. 53-57) pravi, da klasična ekonomska teorija ni nastala kot izoliran pojav brez povezav s prejšnjimi ekonomskimi idejami in šolami. Glavna predstavnika klasične politične ekonomije, David Ricardo in Adam Smith, sta bila pod vplivom številnih idej, ki so izhajale še iz obdobja avtorjev predklasične ekonomije in fiziokratizma, kot so bili Petty, Locke, Hume in North. Klasična ekonomska teorija, ki je nastala v Angliji, je temeljila na tradiciji predhodnikov, ki so govorili o delovni teoriji vrednosti, svobodnem delovanju ekonomskih zakonitosti, razpravljali o produktivnem in neproduktivnem delu, ekonomski svobodi itn. Klasična teorija je z Adamom Smithom zaokrožila te ideje in jih povezala v

enotno ekonomsko misel pojmovanja kapitalistične blagovne produkcije in pri tem jasno izrazila željo takratnega meščanstva, ki si je želelo izboriti prvo mesto v družbi. Lavrač (1967, str. 1) pravi: »Zgodovinski pomen in moč klasične meščanske ekonomije je bila ravno v tem, da je pravilno izrazila potrebe družbenega napredka v svojem času«.

Preden nadaljujem bom zaradi boljše predstave na kratko orisal delo najpomembnejših avtorjev klasične ekonomske misli poleg Ricarda. Prvi in eden najpomembnejših je zagotovo Adam Smith. Svoje poglede na družbeno življenje je združil v dveh znamenitih delih - *Theory of Moral Sentiments*, ki je obravnavalo etiko, in *Wealth of Nations*, ki je obravnavalo ekonomiko. Glavno načelo ekonomike je po Smithu egoizem, ki skupaj z etičnim načelom sočutja ljudi vodi v avtomatično družbeno harmonijo in ekonomsko ravnotežje.

Smith je za najpomembnejši dejavnik, ki vpliva na bogastvo narodov, določil produktivnost dela. Ta je močno odvisna od delitve dela, tako družbene kot tudi tehnične. Rast produktivnosti v njegovem času je bila posledica intenzivnega širjenja tehnične delitve dela. Pri tem opisuje proizvodnjo bucik, kjer vsak posamezen delavec opravlja samo del procesa izdelave, vendar je pri tem učinkovitejši (Sušjan, 2006, str. 50-52).

V teoriji vrednosti se pri Smithu poleg delovne teorije vrednosti pojavi tudi teorija produkcijskih stroškov, ki predpostavlja, da je vrednost nekega blaga odvisna od stroškov oziroma dohodkov produkcijskih faktorjev, ki sodelujejo v proizvodnji. Tako je naravna cena nekega blaga odvisna od dolgoročnih produkcijskih stroškov, tržna pa niha okoli te vrednosti zaradi neravnotežij v ponudbi in povpraševanju.

Pri razdelitvi obravnava tri vrste dohodka glede na družbeni razred: mezdo, rento in profit. Višina mezde je odvisna od meznega sklada, ki ga kapitalisti vsako leto namenijo za izplačilo mezd, in števila prebivalcev. Profiti se v času gospodarskega napredka po njegovem zmanjšujejo zaradi konkurence med kapitali in naraščanja mezd. Rente pa nastanejo kot posledica monopola nad lastništvom zemljišč. Višina le-teh je ostanek, ki ga dobimo, ko odštejemo vse produkcijske stroške vključno s profitom.

Smith je združil v enotni sistem vse ideje, ki so bile tedaj znane, in z njimi pojasnjeval delovanje kapitalističnega sistema.

Pomemben klasični ekonomist je bil tudi Ricardov sodobnik Thomas Robert Malthus. Sprva se je ukvarjal predvsem z naglim povečevanjem prebivalstva in problemi, ki so pri tem nastajali. Svoje razmišljanje je predstavil v delu *An essay on the principle of population* (1799). Ricardo je njegove ugotovitve o geometrijskem naraščanju prebivalstva vzel kot implicitno predpostavko tudi v svojih *Načelih*. Medtem ko je naraščanje prebivalstva potekalo po geometrijskem zaporedju, je po Malthusovem mnenju produkcija hrane zaostajala, saj je naraščala po aritmetičnem zaporedju. Posledica številčnosti prebivalstva in pomanjkanja hrane pa bo na koncu privedla do stagnacije. Malthus se je zaradi teh razlogov zavzemal za ukinitvev zakona o revežih (Poor Laws), ki je omogočal revnim nekakšno minimalno

preživnino. Tako je število ljudi umetno naraščalo še naprej in njihov socialni položaj se je le še poslabševal.

Za ekonomsko teorijo pa je pomembnejše delo *Principles of Political Economy* iz leta 1820, v katerem je Malthus predstavil koncept efektivnega povpraševanja. S konceptom efektivnega povpraševanja (dejanskega oziroma plačilno sposobnega povpraševanja) je kritiziral Sayev zakon trga, ki pravi, da ponudba ustvarja svoje lastno povpraševanje in zaradi tega dejstva ne prihaja do realizacijskih kriz, ker se vsa proizvodnja tudi pokupi. Malthus je tej razlagi močno nasprotoval, s čimer se je zapletel v polemiko z Ricardom, ki je verjel v Sayev zakon trga, saj se je v tem času presežni kapital reinvestiral v nadaljnjo proizvodnjo in zaposlovanje. Šele proti koncu 19. stoletja se je v obdobjih daljših gospodarskih kriz Malthusovo stališče začelo potrjevati (Sušjan, 2006, str. 85-87).

1.3 Vloga Ricarda v klasičnem obdobju

1.3.1 Biografski oris

O življenju Davida Ricarda je znano malo podrobnosti. Eden od vzrokov je ta, da se je njegova družina sramovala svojega judovskega porekla in prepričala njegovega brata Mosesa, naj ne napiše knjige o svojem bratu. Pa vendar se je nekaj informacij ohranilo v Ricardovi kratki biografiji na desetih straneh, ki jo je najverjetneje napisal prav brat Moses in je bila objavljena leto dni po njegovi smrti.

David Ricardo se je rodil 18. aprila 1772 v Londonu. Bil je tretji otrok uspešnega židovskega borznika Abrahama Israela Ricarda, ki je bil rojen leta 1733. Tudi Ricardov stari oče, Joseph Ricardo, je bil zelo uspešen borznik. Družina je izhajala iz skupnosti španskih in portugalskih židov, ki so se zaradi inkvizicije najprej preselili iz Španije na Nizozemsko, kasneje pa v Anglijo. Ricardova mati, Abigail Delvalle, se je z Ricardovim očetom omožila pri šestnajstih letih leta 1769. Tudi ona je bila židovskega porekla in je izhajala iz ugledne londonske trgovske družine (trgovali so s tobakom). V zakonu se jima je rodilo veliko število otrok, tako je imel Ricardo poleg osmih bratov še šest sester.

Leta 1783, pri svojih enajstih letih, je Ricardo odšel za dve leti k svojim sorodnikom v Amsterdam. Tam je nadaljeval šolanje na židovski šoli Talmud Tora, kjer so mlade Žide pripravljali na posvetitev. Učenci te šole so lahko nadaljevali študij na višji šoli East Haim, vendar je Ricardo ni nikoli obiskoval. Po vrnitvi v London je pri štirinajstih moral zapustiti šolo, da je pomagal očetu pri delu v njegovi pisarni. To je bila odlična osnova za njegovo kasnejše delo na borzi. Hitro je pokazal talent za abstraktno razmišljanje in sposobnost poglobljene analize. Pri tem se je bistveno razlikoval od svojega očeta, ki se je še vedno močno opiral na pravila, ki mu jih je narekovala vera.

Omerza (1985, str. 9) pravi: »Ni se spraševal (Ricardov oče) čemu in zakaj, ampak je gledal na politiko, vzgojo in religijo tako, kot mu je narekovala židovska vera.«

Abraham Ricardo je poskušal svoje poglede prenesti na svoje potomce, a se mu je sin David uprl, saj njegovih pogledov na svet ni mogel sprejeti. Pri enaindvajsetih letih se je hudo sprl z družino, ko se je poročil s kvekerko (pripadnico protestantske sekte) Priscillo Ann Wilkinson in prestopil v krščansko vero. Tudi njena družina ni odobraval poroke. Ostala sta brez sredstev in podpore svojih družin. Do otoplitve odnosov med Ricardom in očetom je prišlo leta 1801 šele po smrti njegove mame, ki jo je poroka še posebej razžalostila.

Zaradi slovesa in ugleda na borzi so mu prijatelji z majhnim posojilom (okoli 800 funtov) omogočili, da se je postavil na lastne noge. V nekaj letih se mu je posrečilo, da je zbral za tedanje razmere velikansko bogastvo. V tistih časih so se borzniki delili na dve veliki skupini: »stock-brokers«, ki so delali za tuj račun, in »stock-jobbers«, ki so delovali za svoj račun. Ricardo je spadal med slednje, ki so delovali predvsem s špekulacijami na valutnih in delniških trgih.

Ricardo se je držal dveh zlatih načel: »Cut your losses« (zmanjšaj svoje izgube) in »Let your profits run on« (naj tvoji dobički rastejo naprej). Tako si je kot posojilni pogodbenik največ denarja prislužil v času Napoleonovih vojn, ko je vlada v zameno za denar izdajala državne obveznice. Denar je nato porabila za financiranje vojnih izdatkov, in ker je na koncu premagala Napoleona, so vrednosti obveznic močno poskočile. Ricardo je na ta način močno obogatel. Nekateri so špekulirali, da je zaslužil okrog milijon funtov, kar pa je verjetno pretirana številka. Pri petindvajsetih letih je sklenil, da bo nadoknadil zamujeno in se začel izobraževati in ukvarjati z znanostjo (Lavrič, 1962, str. 7-8 ; Omerza, 1985, str.9-14).

Leta 1814 se je začel postopoma umikati z borze. Kljub temu pa je do konca življenja še vedno na različne načine plemenitil kapital. Na veliko je kupoval zemljo in posestva, investiral v hipoteka posojila in francoske državne obveznice. Ob njegovi smrti je znašalo njegovo premoženje okoli 775.000 funtov (Omerza, 1985).

Že leta 1799 je na letovanju v angleškem mestu Bath po naključju vzel v roke Smithovo *Bogastvo narodov*, ki je odločilno vplivalo na njegovo nadaljnjo življenjsko pot. Sklenil je, da postane politični ekonomist, kar mu je v dobršni meri uspelo. V primerjavi z Adamom Smithom je imel Ricardo veliko več izkušenj iz prakse, saj je dobro poznal probleme denarne, fiskalne in trgovinske politike. Ricardovi pomanjkljivosti pa sta bili pomanjkanje enciklopedičnega znanja in pisateljske spretnosti. To mu očita tudi Shumpeter (1954, str. 470), ko pravi:

«...(Ricardo) never penetrated down to the deepest depths, besides remaining badly finished in a formal and technical sense: we have before us the record of a wrestler who fought his matches with his right hand tied behind his back.»

To je bil tudi eden od vzrokov, za Ricardovo nesamozavest pri predstavljanju svojih idej v javnosti. Šele po prepričevanju svojih prijateljev, ki so poznali njegove analitične sposobnosti, se je opogumil. Prijatelji so ga kasneje, leta 1819, skoraj proti njegovi volji, potisnili v parlament. Postal je izvedenec za denarne zadeve, sodeloval je v odboru za zakone o revežih

in odboru za poljedeljstvo. Znano je, da Ricardo nikoli ni pripadal nobeni politični stranki. Vedno je zagovarjal načela, ki so se mu zdela pametna in pravična. Zavzemal se je za svobodno trgovino in se boril proti vsem trgovinskim omejitvam zlasti protekcionizmu, ki ga je v tem času izvajala angleška vlada (Lavrič, 1962).

Njegov odnos do politike je viden tudi iz članka Edwina Cannana, objavljenega leta 1894 v *Economic Journalu*:

»As regards the miscellaneous questions of general politics which concern an economist no more than any other citizen, Ricardo invariably acted with the most liberal section of the House. ...he voted steadily against the repressive measures which became known as the Six Acts. Against one of them, that for the Prevention of Seditious Meetings. he made a speech in which he maintained that the people's right of public meeting 'was a right of meeting in such numbers and showing such a front to ministers as would afford a hope that bad measures would be abandoned, and that public opinion would be respected.' Such meetings were inconvenient, he admitted, and were not 'the sort of check which ought to exist in a well-administered government,' but till Parliament was reformed it was necessary.«

Leta 1823 je na oddihu na svojem posestvu v Gatcomb Parku obolet za vnetjem srednjega ušesa, za katerim je trpel že več let vendar temu ni posvečal prevelike pozornosti. Njegovo zdravstveno stanje se je v kratkem času zelo poslabšalo in 11. septembra 1823 je pri enainpetdesetih letih, v hudih mukah zaradi vnetja notranjega dela glave, umrl. Ravno takrat je bil na vrhuncu intelektualnih moči in političnega vpliva.

1.3.2 Glavna dela in ideje

»Ricardova *Načela politične ekonomije in obdavčenja* pomenijo vrhunec klasične meščanske ekonomske misli.« (Lavrič, 1962)

Iz Ricardovega predgovora k *Načelom* je razvidno, da je osnova, iz katere izhaja, delitev družbe na tri razrede in posledično delitev proizvedenih dobrin oziroma deleža dohodka med njimi. Pomembno je tudi, da izpelje teorijo razdelitve iz modela agrarnega gospodarstva, kjer sta glavna proizvodna dejavnika zemlja in delo. Razdelitev je odvisna tudi od rodovitnosti zemlje, akumulacije kapitala, gostote prebivalstva, od spretnosti, iznajdljivosti in pripomočkov, uporabljenih v kmetijstvu. Nanjo močno vplivajo tudi zakoni in regulative, ki jih postavlja vlada. Naloga politične ekonomije je, da se dokoplje do zakonov, ki urejajo razdelitev med družbenimi razredi. Ricardo v *Načelih* poskuša dati odgovor na nekatere pomembne vidike, ki jih Smith v *Bogastvu narodov* ni upošteval. Pri vprašanju vrednosti dobrin Smith izhaja iz teorije produkcijskih stroškov. Ricardo pa poskuša izpeljati dosledno delovno teorijo vrednosti, ki naj bi veljala znotraj razvitega kapitalizma. Menjalna vrednost dobrin, ki jih proizvajamo je odvisna od količine dela, potrebnega za proizvodnjo. Smith

veljavnost delovne teorije vrednosti zagovarja le v razmerah enostavne agrarne ekonomije. Ricardo pa teorijo uporabi tudi za pojasnjevanje znotraj razvitega kapitalizma.

Osrednjo vlogo v teoriji razdelitve igra renta. Razloži jo s pomočjo zakona padajočega donosa, ki nastane zaradi uporabe vedno slabših zemljišč oziroma uporabe dodatnih količin dela in kapitala na obstoječih zemljiščih. Renta nastane kot razlika v proizvodnji med bolj intenzivno obdelovanimi in manj intenzivno obdelovanimi zemljišči. Za profit kot dohodek, ki ga pridobijo kapitalisti, je značilno, da se med posameznimi dejavnostmi izenačuje. Še pomembnejše dejstvo za Ricarda pa je, da profitna stopnja na dolgi rok pada. Profit je ostanek, ki ga dobimo, ko odbijemo mezdne stroške oz. stroške proizvodnje hrane na mejnem zemljišču. Ti se tendenčno povečujejo, kar zmanjšuje profite, in s tem onemogočajo nadaljnje investiranje. Zaradi manjše akumulacije kapitala ekonomija ne napreduje oziroma preide v stacionarno stanje.

Ricardo razvije na področju mednarodne menjave teorijo komparativnih prednosti. Tu nadgradi razmišljanje Adama Smitha, ki pravi, da mednarodna menjava za državo brez absolutnih prednosti v proizvodnji nekega produkta ni mogoča. Posledica tega je, da lahko države zaradi mednarodne menjave pridobijo večje količine dobrin kot le s proizvodnjo znotraj svojih mej. Pogoja za to sta prost pretok blaga med državami in nemobilnost produkcijskih faktorjev.

Ricardo se v *Načelih* dotakne tudi vprašanj v povezavi z obdavčenjem, do katerih ima negativno stališče. Pri tem močno nasprotuje državnemu zadolževanju za vojne, ki povečuje javni dolg. Visoko obdavčenje vodi v manjšo akumulacijo kapitala in zvišuje splošno raven cen. Ricardo ne omenja stimulativnih učinkov na gospodarstvo, ki jih imajo lahko davki. Smiselna pa se mu zdi obdavčitev rente.

Poleg *Načel*, ki so izšla v prvi izdaji leta 1817, je Ricardo deset let po prvem srečanju s Smithovim *Bogastvom narodov* leta 1809 napisal tudi svoj prvi članek z naslovom *The Price of Gold*. Objavljen je bil v časopisu *Morning Chronicle* kot delo anonimnega avtorja. (Ricardo je zaradi nezaupanja v lastne sposobnosti z velikim odporom privolil v objavo.) V njem dokazuje, da je visoka tržna cena zlata posledica nepokrite emisije bankovcev, ki jo je izvajala angleška banka. Prišlo je do razvrednotenja papirnega denarja in tečaj na svetovnih borzah je začel padati. Ricardo je predlagal, naj banka vzame del denarja iz obtoka in cena zlata bo po njegovem mnenju padla. V t. i. »bullion« polemiki (polemiki o kovinski podlagi), ki se je razvnela med angleškimi ekonomisti, je Ricardo v svojih nadaljnjih člankih in razpravah dokazal svoje trditve in tako postal ugledni ekonomski teoretik.

Po monetarnih, se je Ricardo po prvih objavah začel zanimati tudi za vprašanje žitnih zakonov. O tej temi je napisal članek z naslovom *An Essay on the Influence of a Low Price of Corn* (Razprava o vplivu nizke cene žita na dobičke od kapitala), v katerem teoretično zavrne uvozne omejitve, ki jih bo prinesel takrat še nesprejeti žitni zakon (Omerza, 1983, str. 19-32).

2 RICARDOVA TEORIJA RAZDELITVE

2.1 Teorija rente

2.1.1 Diferencialna renta

Ricardovo teorijo razdelitve lahko postavimo v središče njegovega dela. Njegov mehanizem razdelitve je odvisen od tehničnih in družbenih dejstev. Imamo tehnični zakon padajočega donosa, ki sili družbo v obdelovanje zemljišč različne kakovosti, da zadosti svojim potrebam po hrani in surovinah. Razdelitev pa je močno pogojena tudi z institucionalnimi omejitvami, kot so že omenjeni žitni zakoni in pripadnost različnim družbenim razredom (zemljiški lastniki, kapitalisti in delavci). Ricardo poudarja pomen profita v razdelitvi, saj meni, da je le-ta vir družbenega napredka in akumulacije. Da bi lahko prišel do velikosti profita, pa mora razrešiti tudi vprašanje drugih dveh elementov razdelitve, mezd in rent. Vsi trije elementi določajo višino ustvarjene vrednosti v družbi (Norčič, 2000, str. 85-86).

Ricardo največji del svoje analize posveti renti, ki jo zemljiški lastniki dobivajo v zameno za uporabo zemljišča in je v nasprotju z interesi družbe kot celote. S tem napada zemljiške lastnike in njihova prizadevaja za ohranitev institucionalnih omejitev, ki jim omogočajo visoke rente.

V začetku analize se bom osredotočil na analizo mezd in profitov ter na njune značilnosti v tem času. Kasneje pa se bom posvetil tudi najpomembnejši kategoriji - renti.

Etimološko beseda renta izhaja iz francoskega jezika in pomeni toliko kot obresti, dohodek oziroma zakupnina. Rento lahko opredelimo kot: »Dohodek, ki si ga nekdo prisvaja na osnovi denarnega kapitala, vrednostnih papirjev, razvite nove tehnologije, lastnine nad nepremičninami itd. brez sodelovanja lastnega dela.« (Čebokli, 1983).

V zgodnjem kapitalizmu se je renta pojavila kot posledica monopola nad naravnimi dejavniki proizvodnje. Zanje je značilno, da so redki in zato omejeni pri uporabi. Cene proizvodov v kmetijstvu se oblikujejo glede na cene proizvodov, pridelanih na najslabših zemljiščih, ki so za pokritje družbenih potreb potrebna obdelave. Lastniki zemljišč imajo tako monopol nad obdelovalno zemljo, ki je na razpolago v omejenem obsegu (Čebokli, 1983).

Čebokli (1983) pravi, da je za klasični kapitalizem značilno, da večina lastnikov ne sodeluje v proizvodnji in je ne organizira. Kapital je tako hkrati ločen od lastnika zemlje in mezdnih delavcev. Lastniku kapital (zemlja) vsako leto prinaša določeno zakupnino (rento), tako kot finančnemu kapitalistu vloženi denar obresti.

Ricardo v *Načelih* zavrne razlago Adama Smitha: »... ne more imeti prav, ko domneva, da se prvotno pravilo, ki uravnava menjalno vrednost blaga - namreč sorazmerna količina dela, s

katere se producira - lahko kadarkoli spremeni s prisvojitvijo zemlje in plačevanjem rente.« (Omerza, 1985, str. 152)

Ricardo je poznal samo diferencialno rento. Tako postavi pravilno splošno formulacijo rente: »Renta je vedno razlika med donosi, ki se dosežejo z uporabo dveh enakih količin dela in kapitala.« (Ricardo, 1962, str. 71). Absolutne rente ne definira. Odvisna je od različne rodovitnosti zemljišč.

Po Ricardovem mnenju se z akumulacijo kapitala in naraščanjem prebivalstva prehaja na obdelavo vedno slabših zemljišč ali pa se mora v že obstoječa nalagati vedno več kapitala, kar povzroči padanje donosa posamezne enote zemljišča. Zakon padajočega donosa Ricardo razloži na primeru »žitnega modela gospodarstva«. To panogo vzame kot vzorec za celotno gospodarstvo z dano tehnologijo. Zakon padajočih donosov v kmetijstvu pravi, da ob uporabi dodatnih enot dela in kapitala na nekem obstoječem zemljišču vsaka dodatna enota dela in kapitala manj prispeva k povečanju celotnega proizvoda, kot je prispevala k proizvodnji prejšnja enota. To pomeni, da z uporabo dodatnih enot dela in kapitala na nekem zemljišču proizvod narašča po padajoči stopnji. Padajoči donosi se pojavljajo že na samem začetku, saj je mejni produkt druge enote dela in kapitala že manjši od mejnega produkta prve enote. S tem svojim razmišljanjem postane Ricardo prvi ekonomist, ki v svojih ekonomskih analizah oblikuje mejno načelo, na temelju katerega se kasneje razvija marginalistična ekonomska šola (Brue, 2000, str. 114).

Razlago rente začne Ricardo z opisom razmer v kmetijstvu na neki začetni stopnji razvoja gospodarstva, ko je rodovitne zemlje dovolj za vse. V teh razmerah renta še ne obstaja. Renta se pojavi šele, ko se število prebivalcev poveča do te mere, da se začneta odvijati dva procesa: intenzivnejše obdelovanje obstoječih zemljišč in razširitev obdelovalnih površin na zemljišča slabše kakovosti. Na tej stopnji razvoja gospodarstva se pojavi renta kot posledica razlik v relativni rodovitnosti zemlje oz. razlik v stroških med zemljišči najslabše kvalitete in boljšimi zemljišči (Landerth, Colander, 1994, str. 126).

Ricardo pravi (1962, str. 59): »Renta se plačuje za uživanje zemlje samo zaradi tega, ker zemlja količinsko ni omejena in enako kakovostna in ker morajo zaradi naraščanja prebivalstva pritegovati v obdelovanje zemljo slabše kakovosti in na manj ugodnih legah. Kadar se začne v družbenem razvoju obdelovati drugorazredna zemlja, se na prvorazredni takoj pojavi renta in njena višina je odvisna od razlike v kakovosti med tema dvema zemljiščema.«

Z akumulacijo kapitala se večja povpraševanje po delovni sili. Mezde (začasno) naraščajo in zato (ob upoštevanju Malthusovega načela populacije) narašča število prebivalcev in se večja ponudba delovne sile. Naraščajoče prebivalstvo in povpraševanje po življenjskih potrebščinah zahtevata obdelovanje vedno novih zemljišč, ki so manj rodovitna ali bolj oddaljena od trgov katerih produkcijski stroški so višji zaradi se povečane količine dela, potrebne za produkcijo na teh mejnih zemljiščih (Lavrač, 1962, str. 99).

Ricardo pravi: »Brž ko se pritegne v obdelovanje zemlja slabše kakovosti, bo menjalna vrednost zemljiških pridelkov narasla, ker je bilo potrebno več dela za njihovo pridelovanje.« (1962, str. 61-62)

Na do sedaj obdelovanih zemljiščih ostanejo produkcijski stroški nespremenjeni, zato povzroči prehod na obdelavo novih zemljišč z višjimi produkcijskimi stroški naraščanje rente na prvotnih zemljiščih, in nastanek rente na dosedanjih brezrentnih zemljiščih (Ricardo, 1962, str. 16).

2.1.2 Numerični primer

Za boljše razumevanje Ricardovega razmišljanja Landerth in Colander (1994, str. 111-112) tabelarično predstavita Ricardov primer treh zemljišč različne kakovosti, na katerih uporabljamo dodatne enote dela in kapitala ter opazujemo gibanje mejnega produkta in celotnega produkta na teh treh zemljiščih. Velikost mejnega in celotnega produkta merimo v enotah proizvoda (žito).

Tabela 1: Gibanje mejnega produkta na zemljiščih različne kakovosti v enotah proizvoda

Število uporabljenih enot L in K	Velikost MP na Z1	Velikost MP na Z2	Velikost MP na Z3
1 enota L in K	100	90	80
2 enoti L in K	90	80	
3 enote L in K	80		

Z1.....zemljišče najboljše kakovosti
 Z2.....zemljišče srednje kakovosti
 Z3.....zemljišče najslabše kakovosti
 L.....delo
 K.....kapital
 MP.....mejni produkt dela in kapitala
 TP.....celotni produkt dela in kapitala

Vir: H.Landerth, D.C. Colander, History of Economic Thought 1994, str. 112.

Tabela 2: Gibanje celotnega produkta na zemljiščih različne kakovosti v enotah proizvoda

Število uporabljenih enot L in K	Velikost TP na Z1	Velikost TP na Z2	Velikost TP na Z3
1 enota L in K	100	90	80
2 enoti L in K	190	170	
3 enote L in K	270		

Z1.....zemljišče najboljše kakovosti
 Z2.....zemljišče srednje kakovosti
 Z3.....zemljišče najslabše kakovosti
 L.....delo
 K.....kapital
 MP....mejni produkt dela in kapitala
 TP.....celotni produkt dela in kapitala

Vir: H.Landerth, D.C. Colander, History of Economic Thought 1994, str. 112.

Z1 je zemljišče najboljše kakovosti. Ko na njem uporabljamo dodatne enote dela in kapitala, se celotni produkt sicer povečuje, a stopnja, po kateri se povečuje, je z dodajanjem enot dela in kapitala vse manjša. Gre torej za uveljavljanje zakona padajočih donosov v kmetijstvu. Padanje mejnega produkta dela in kapitala na zemljišču najboljše kakovosti nas spodbudi, da začnemo obdelovati tudi Z2, torej zemljišče srednje kakovosti. Pri tem opazimo, da nam že uporaba prve enote dela in kapitala na tem zemljišču prinese manjši produkt kot uporaba prve enote dela in kapitala na zemljišču najboljše kakovosti. Ker tudi mejni produkt na Z2 z uporabo dodatnih enot dela in kapitala pada, začnemo obdelovati tudi zemljišče najslabše kakovosti, torej Z3.

Na podlagi zgornjega primera lahko razložimo pojem t. i. mejnega oz. brezrentnega zemljišča. V našem primeru je to zemljišče Z3. Gre za zemljišče, ki je sicer še vključeno v obdelavo, vendar je najslabše kakovosti in ne prinaša rente. Prihodek od prodaje proizvodov, proizvedenih na mejnem zemljišču, krije le stroške proizvodnje in prinaša normalni profit na vloženi kapital. V agrarni produkciji je vrednost izdelkov odvisna od vloženega dela na najslabšem zemljišču, ki je še potrebno za obdelavo, da bi se zadovoljila efektivna družbena potreba. Boljša zemljišča proizvajajo z nižjimi stroški, tako je njihova individualna vrednost nižja od regulatorne. Razlika v stroških med boljšimi in slabšimi zemljišči predstavlja rento. Renta je presežek nad stroški, ki vključujejo povprečni profit in jo zakupniki zaradi konkurence morajo odstopiti zemljiškemu lastniku. Razlike v stroških pa nastajajo tudi zaradi različne oddaljenosti zemljišč od trga in tudi te vplivajo na pojav presežka - rente (Norčič, 2000, str. 91).

V ravnotežnem položaju so pogoji na meji ekstenzivne in na meji intenzivne meje tisti, ki določajo vrednost kmetijskih pridelkov. Individualna vrednost pridelka, ki je proizveden na boljših zemljiščih, je nižja od navedene. Razliko med tema vrednostma predstavlja ekstra profit, ki je trajne narave in predstavlja rento za zemljiškega lastnika (Norčič, 2000, str. 91).

Vsa ostala, boljša zemljišča, prinašajo tudi dodatni profit oz. razliko med proizvodnimi stroški mejnega zemljišča in proizvodnimi stroški boljših zemljišč, kjer so produkcijski stroški nižji. Zaradi konkurence med kapitalisti tega dodatnega profita ne morejo zadržati zase, ampak ga morajo pri sklepanju zakupnih pogodb oddati zemljiškim gospodom kot rento.

V primeru, da je potrebno obdelovati za zadostno preskrbo poleg rodovitnih tudi manj rodovitna zemljišča, lahko renta nastane na dva načina. Prvi je širjenje obdelovanja zemljišč slabše kakovosti, drugi pa z intenzivnejše obdelovanje na obstoječih zemljiščih boljše kakovosti, pri čemer prihaja do padajočih donosov na vložena kapital in delo. Tako v obeh primerih nastanejo dodatni stroški, ki se lahko pokrijejo samo ob zvišanju cene izdelkov. Ob višjih prodajnih cenah lahko kapitalisti izplačujejo višje mezde in realizirajo povprečni profit.

Renta torej nastane zaradi razlike v stroških med zemljiščem najslabše kakovosti in boljšimi zemljišči, njena velikost pa je odvisna od relativne rodovitnosti obdelovalnega zemljišča (Norčič, 2000, str. 85).

Kritiki Ricardove teorije rente avtorju očitajo, da je njegova teorija enostranska in nepopolna. Ricardo izhaja iz zakona padajočega donosa ter iz Malthusovega načela populacije. Ne obravnava splošnega problema, kako se izenačujejo cene proizvodov, proizvedenih v različnih pogojih, ampak proučuje le vprašanje prehoda na slabše proizvodjalne pogoje. Predpostavka o prehajanju na obdelavo manj rodovitnih in bolj oddaljenih zemljišč pa zgodovinsko gledano naj ne bi bila najbolj točna. Kljub vsemu Ricardo s svojo teorijo diferencialne rente doseže svoj teoretični cilj. Diferencialna renta je v skladu z delovno teorijo vrednosti in se lahko razloži samo s to teorijo. Renta ni presežek nad vrednostjo, ampak je razlika med vrednostjo in produkcijskimi stroški s povprečnim profitom na boljših zemljiščih (Lavrač, 1962, str. 96-97).

2.2 Mezde

Ricardo v *Načelih* (1962) pravi, da ima delo, kakor vse druge stvari, ki se kupujejo in prodajajo, naravno in tržno ceno. Loči torej dve vrsti cen dela: naravno in tržno.

Naravna cena dela je tista, ki omogoči delavcem in njihovim družinam preživetje, ne da bi se njihovo število povečalo ali zmanjšalo. Odvisna je od cene hrane in življenjskih potrebščin, ki jih potrebuje posameznik za vzdrževanje sebe in svoje družine. Tako pri naraščanju cene hrane in življenjskih potrebščin narašča naravna cena dela, pri padanju le-teh pa naravna cena dela pada. Ko se družba razvija, naravna cena dela teži k naraščanju. Določa se po ceni hrane, ki pa narašča zaradi čedalje večjih težav pridobivanja.

Tržna cena dela je odvisna od ponudbe in povpraševanja na trgu dela in je visoka kadar je povpraševanje po delu veliko, oziroma nizka, kadar je povpraševanje po delu majhno. Tako kot druge cene dobrin kaže tudi cena dela tendenco, da bi se prilagajala naravni (Ricardo, 1962, str. 81-82).

Ricardo pravi, da se v družbi, ki napreduje, cena nahaja nekoliko nad naravno stopnjo. To pojasnjuje z nenehnim povečevanjem kapitala, ki omogoča proizvodnjo večje količine dobrin. Za proizvodnjo večje količine dobrin pa je posledično potrebna tudi večja količina dela, ki dviguje tržno ceno dela (mezdo) nad naravno ceno. Pri tem se položaj delavcev izboljša le neznatno, ker povišane cene hrane in drugih življenjskih potrebščin izničijo povečanje mezde. Ob majhni izboljšavi položaja delavcev se ponudba dela zaradi naraščanja prebivalstva poveča in zniža tržno ceno dela na raven povečane naravne cene dela (Ricardo, 1962, str. 83).

Tržna cena mezd narašča z vsakim napredkom družbe in naraščanjem kapitala. To je posledica ponudbe in povpraševanja po delu in naraščanjem cen dobrin, za katere se mezde izdajajo.

Ricardo meni, da na dolgoročno gibanje mezd vplivata dva dejavnika (Landerth, Colander 1994, str. 106):

- Prvi dejavnik je gibanje meznega sklada. Teorijo meznega sklada za razlago gibanja mezd uporabi že njegov predhodnik Smith. Tudi Ricardo tako kot Smith poudarja vpliv akumulacije kapitala na velikost meznega sklada.
- Drugi dejavnik, ki dolgoročno vpliva na gibanje mezd, je gibanje števila prebivalstva (oz. količina delovne sile), katerega razlaga se naslanja na Malthusovo načelo populacije.

Višino realne mezde Landreth in Colander (1994, str. 106) izrazita z naslednjo formulo:

višina realne mezde = velikost meznega sklada/velikost delovne sile

Prepričanje, kako pomemben vpliv ima gibanje števila prebivalstva na višino realne mezde na dolgi rok, je tisto, ki Ricardovo razmišljanje o mezdi oddalji od Smithovega. Ricardo poudarja kratkoročni vpliv akumulacije kapitala in velikosti meznega sklada na gibanje realnih mezd. Po njegovem mnenju povečanje realnih mezd v skladu z Malthusovim načelom populacije na dolgi rok vodi k povečanju števila prebivalcev oz. naraščanju ponudbe delovne sile. To povzroči prekomerno ponudbo delovne sile na trgu dela ter posledično padec realnih mezd na svojo prvotno raven. Omenjeno razlago gibanja realnih mezd imenujemo t. i. »železno mezdno pravilo«, po katerem realne mezde na dolgi rok ostajajo na eksistenčni oz. minimalni ravni in po katerem delavec na dolgi rok prejme le minimalno mezdo, ki še omogoča preživetje njega in njegove družine (Landerth, Colander, 1994, str. 106).

Ricardova razlaga dolgoročnega gibanja nominalnih mezd temelji na zakonu padajočih donosov ter naraščajočih cenah življenjskih potrebščin na dolgi rok. Ker pri določanju višine

nominalne mezde odločilno vlogo igrajo ravno cene življenjskih potrebščin, se nominalne mezde na dolgi rok zvišujejo (Pikovnik, 1993, str. 16).

2.3 Gibanje profita

2.3.1 Padanje profitne stopnje

Ricardova teorija razvoja kapitalističnega gospodarstva se skoraj v celoti opira na zakon padajočega donosa v kmetijstvu, katerega veljavnost naj bi vplivala na tendenčno zniževanje profitne stopnje. Slika 1 kaže, da profiti in mejna produktivnost dela pada, ko zaposlujeemo dodatne enote dela. Pri tem se povečujejo rente in mezdni zneski.

Ricardo opredeli kategorijo profita kot razliko med vrednostjo proizvoda in vrednostjo, ki se delavcem izplača v obliki mezd (Lavrač, 1971, str. 103).

Iz zgoraj navedenih sklepamo, da sta za padanje profitnih stopenj krivi predvsem dejstvi:

- Višina rent, ki se izplačujejo zemljiškim lastnikom, sčasoma narašča. Razlog velja iskati v padajočih donosih v kmetijstvu ter konkurenci med zemljiškimi zakupniki.
- Višina nominalnih mezd, ki v času narašča. Razlog za to Ricardo vidi v višanju cen življenjskih potrebščin zaradi delovanja padajočih donosov v kmetijstvu ter zviševanja stroškov proizvodnje hrane, ki so s padajočimi donosi povezani. K višanju cen življenjskih potrebščin pripomorejo tudi žitni zakoni, ki držijo cene žita na vrtočlavi višini.

Ricardo ugotavlja, da je višina mezd in profitov v obratnem odnosu. Čim večji delež kapitalistovih stroškov gre za mezde, tem manjši bodo profiti kapitalistov in manjša bo profitna stopnja. Enako velja za rente. Tudi višina rent in višina profitov sta v obratnem odnosu. Obe medsebojni povezavi vplivata na to, da profitna stopnja na dolgi rok pada (Sowell, 1994, str. 84-85).

Proces padanja profitne stopnje ne prizadene le kapitalista, čigar vloga je organizacija proizvodnje, varčevanje in investiranje, temveč tudi celotni razvoj kapitalističnega gospodarstva. Ker se manjša delež profitov v družbenem proizvodu, se zmanjšuje tudi akumulacija kapitala. Dokler profiti v nekem gospodarstvu zadoščajo za akumulacijo kapitala in za povečevanje meznega sklada, ekonomija napreduje. Pri ničelni stopnji profitov se akumulacija kapitala ustavi (Sušjan, 2001, str. 30).

Točko, na kateri se nahaja gospodarstvo z ničelno stopnjo profitov in ničelno stopnjo akumulacije, Ricardo imenuje »stacionarno stanje« gospodarstva. Ko se neko gospodarstvo nahaja v »stacionarnem stanju«, se ustavita tudi gospodarska rast in rast števila prebivalcev. Rente v takšnem gospodarstvu se držijo na zelo visoki ravni, realne mezde pa ostajajo na eksistenčni oz. minimalni ravni. Ves proizvod, proizveden v takšnem gospodarstvu, se razdeli

med rente in mezde. Iz naravnih zakonov razdelitve torej izhaja tendenca upadanja gospodarske rasti ter rasti prebivalstva ter v daljnji perspektivi stagnacija družbenega razvoja (Brue, 2000, str. 124).

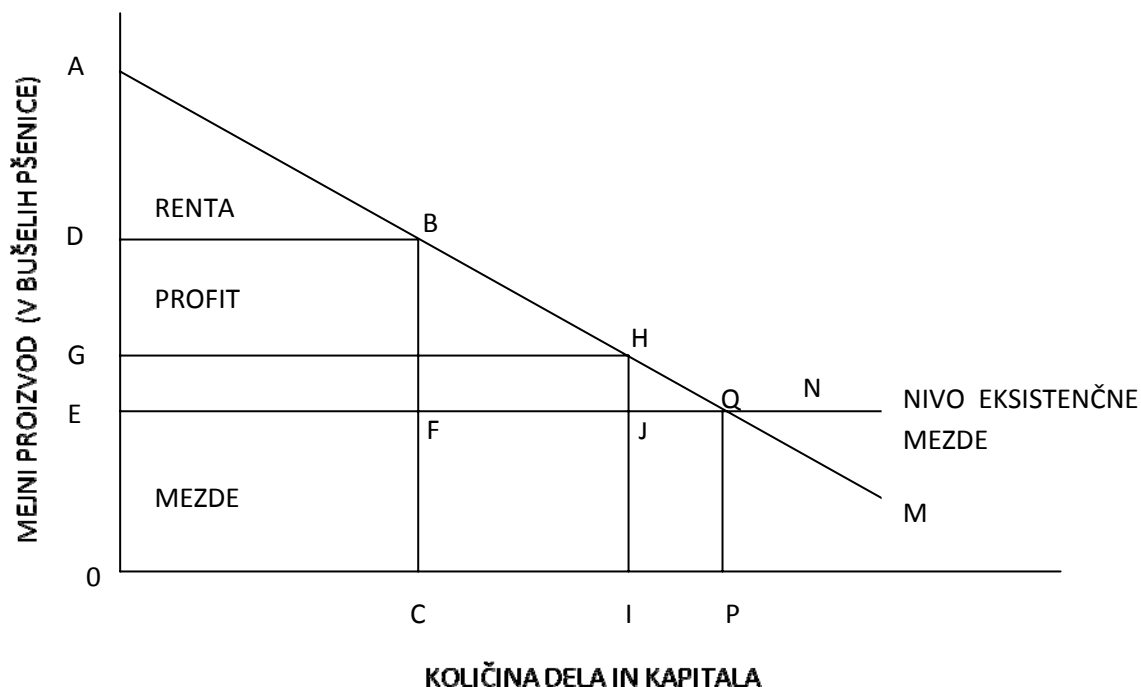
Ricardo s svojo teorijo nasprotuje žitnim zakonom. Ostro nastopa proti zemljiškim lastnikom, ko pravi, da je njihov edini interes povečevanje stroškov proizvodnje žita ter doseganje visokih zemljiških rent. Svoje razmišljanje glede prerasporeditve dohodkov od kapitalistov k zemljiškim lastnikom razloži z zakonom padajočih donosov. Glede žitnih zakonov pa poudarja, da le-ti omejujejo mednarodno menjavo in s tem še pospešujejo proces zniževanja stopenj profita, ki ima za posledico manjšo akumulacijo kapitala in nižanje gospodarske rasti.

Ricardo torej glede vpliva na gibanje profitne stopnje v ospredje postavi dva dejavnika:

- Prvi je veljavnost zakona padajočih donosov v kmetijstvu, ki naj bi preko naraščajočih rent in nominalnih mezd deloval kot pospeševalni dejavnik padanja profitne stopnje.
- Drugi je prosta mednarodna menjava, ki naj bi predstavljala zaviralni dejavnik padanja profitne stopnje in s tem odpirala možnost za pozitiven razvoj gospodarstva v prihodnosti.

2.3.2 Grafični prikaz

Slika 1: Ricardov stacionarni model razdelitve



Vir: H.Landerth, D.C. Colander, *History of Economic Thought*, 1994, str. 124.

Zgornji graf prikazuje Ricardov model razdelitve, pri čemer sta delo in kapital (v fiksnem razmerju) prikazana na abscisni osi, mejni fizični produkt v bušelih moke (1 bušel = 35l) pa na ordinatni osi. Krivulja, ki povezuje točke A, B, H, Q, M, predstavlja mejni produkt zemljišča pri določeni količini dela in kapitala. Najprej si bomo pogledali začetno ravnotežje pri količini kapitala in dela, uporabljenega na razpoložljivi obdelovalni zemlji, ki ga predstavlja razdalja med izodiščem koordinatnega sistema 0 in točko C. Mejni proizvod pri tej količini dela in kapitala zadnje uporabljene enote dela in kapitala je enak razdalji med točkama B in C, medtem ko je celotni produkt viden v liku, ki ga določajo točke 0, A, B in C. Ricardova naloga je bila, da določi različne količine celotnega produkta, ki se razdelijo med profit, mezde in rente.

Najprej določimo rento. Renta predstavlja vse, pri obsegu zaposlitve med točkama 0 in C, kar ostane nad daljico BD in pripada zemljiškim lastnikom. Količino rente, ki jo dobijo lastniki zemlje, je enaka trikotniku DAB. Nivo eksistenčne mezde, ki jo dobimo iz Malthusove teorije populacije, je za naš primer na nivoju premice EFJQN. Višina mezde je enaka razdalji med F in C, medtem ko je količina mezd v celotnem produktu v tem primeru enaka pravokotniku OEFC. Če odštejemo višino mezde od mejnega produkta v točki B, dobimo višino profita BF pri zadnji uporabljeni enoti dela in kapitala in celotni profit enak pravokotniku EDBF. Celotni produkt smo tako razdelili med tri elemente razdelitve: rente, mezde in profite. Tako lahko v nadaljnjih primerih (ko je količina dela in kapitala enaka npr. 0I) ugotovimo, da delež rent v celotnem produktu s padanjem mejnega produkta raste, zmanjšuje se delež profitov, delež mezd pa ostaja na eksistenčnem minimumu (Landreth & Colander, 1994, str. 124-125).

Za Ricarda je dejstvo, da rente z vedno novo obdelavo slabših zemljišč naraščajo, zaskrbljujoče. Višje rente izstiskajo profite (profit squeeze), kar posledično pomeni manjšo investicijsko aktivnost, zastoj rasti akumulacije kapitala in vodi v stacionarno stanje gospodarstva. Profiti se ustavijo na ničelni stopnji, kar povzroči zastoj ekonomske rasti in rasti populacije, mezde se ustavijo na eksistenčnem minimumu rente pa ostajajo visoke.

3 IMPLIKACIJE RICARDOVE TEORIJE RAZDELITVE

3.1 Pogled klasičnih ekonomistov na razvoj kapitalizma

Adam Smith je bil optimističen glede nadaljnjega razvoja kapitalističnega sistema. Ekonomske zakonitosti bodo po njegovem mnenju v pogojih svobodne konkurence spodbujale lastnike produkcijskih faktorjev k optimalni uporabi produkcijskih tvorcev. Zaradi nadaljnje delitve dela in povečane akumulacije kapitala se bo rast bogastva povečevala in se bo tako odražala v vseh deležih razdelitve: profitih, mezdah in rentah. Kapitalistični sistem bo sposoben producirati po najnižjih stroških, kar bo koristno za vse družbene razrede in bo odpravil konflikte med njimi. Kapitalistična država se bo tako lahko razvijala v harmoniji.

Delitev dela in povečana količina kapitala preko akumulacije pa bo nevtralizirala naraščanje števila prebivalstva.

Ricardo stvari vidi bolj pesimistično. Vzroki so predvsem institucionalne narave. Gre za zakone in predpise, ki jih država vsiljuje in s katerimi omejuje svobodno delovaje trgov. Izhod Ricardo išče v oblikovanju načel, po katerih se mora država ravnati, da jih lahko premaga. Zavzema se za odpravo žitnih zakonov, zakonov o revežih, nasprotuje financiranju vojne skozi zadolževanje itn. Pesimističen je tudi glede naraščajočega prebivalstva, saj v celoti sprejme Malthusova načela populacije, ki govorijo o nesorazmernem povečevanju prebivalstva nasproti produkciji potrebne hrane. Ricardo dvomi v uspešen razvoj kapitalizma tudi zaradi zakona o padajočih donosih, ki ga je pred njim razvil že Turgot. Vključi ga v model gospodarstva, kjer je zemlja fiksna in delo variabilno. Ob naraščanju količine dela se celotni produkt nekaj časa povečuje, dokler ne pride do točke, ko se zaradi zasičenosti z variabilnim delom celotni produkt prične zmanjševati. Ricardo pravi, da razvoj tehnologije ne more odtehtati delovanja padajočega donosa v kmetijstvu. Posledica padajočih donosov je tudi naraščanje rent za lastnike zemljišč in zmanjševanje profitov, ki ne končajo v nadaljnjih investicijah, ki bi omogočale nadaljnji razvoj (Norčič, 2000, str. 71-77).

Ricardov pogled na dolgoročni razvoj kapitalističnega gospodarstva je torej pesimističen. Meni, da tehnični napredek začasno sicer lahko vpliva na povečanje produktivnosti ter zvišanje profitnih stopenj, vendar na dolgi rok ne more zaustaviti tendence nenehnega padanja profitnih stopenj. Ko Ricardo govori o tehničnem napredku, ima v mislih predvsem bolj produktivne stroje in bolj produktivne proizvodne metode, ki bi začasno lahko upočasnili padanje profitne stopnje.

Po drugi strani Ricardo nakazuje rešitev kapitalističnega gospodarstva v smeri proste mednarodne menjave, ki bi imela dva učinka (Norčič, 2000, str. 68):

- Učinek na razdelitev dohodka v korist kapitalistov. Uvoz cenejše hrane bi povzročil znižanje cen življenjskih potrebščin ter s tem znižanje nominalnih mezd ter povišanje stopnje profitov.
- Učinek na realni dohodek potrošnikov. Uvoz cenejše hrane bi povzročil znižanje cen življenjskih potrebščin ter s tem povečanje količine dobrin, ki bi jo potrošniki lahko kupili z isto vsoto denarja.

3.2. Aktualnost Ricardovih pogledov

Neoklasična sinteza, ki je združila ideje keynesianizma z neoklasično ekonomsko teorijo, je prevladovala v obdobju 25 let po 2. svetovni vojni. Ekspanzivna ekonomska politika držav je zagotavljala visoko stopnjo rasti in zaposlenosti, hkrati pa je bila inflacija zanemarljivo nizka. Vendar se je v začetku šestdesetih let 20. stoletja začela pojavljati vedno višja inflacija. Ta ne bi bila velik problem, če hkrati ne bi padala tudi zaposelnost. Philipsova krivulja, ki

prikazuje povezavo med ravno brezposelnosti in ravno cen, ni več enostavno pojasnjevala dejanskega dogajanja v gospodarstvu. Tako se je v začetku 70. let pojavila situacija, ki kaže na hkratno upadanje zaposlenosti in naraščanje splošne ravni cen - stagflacija. Teorija tega pojava do takrat še ni poznala. Zaradi nesposobnosti neoklasične sinteze, da bi dala odgovore na ta vprašanja, so se v ekonomski teoriji začele pojavljati nove smeri. Njihov cilj je bila rehabilitacija neoklasične teorije in odmik od keynesianizma, ki naj bi povzročil stagflacijo. Ponovno so se pojavile Smithove klasične liberalne ideje svobodnega delovanja trga in delovanje »nevidne roke«, ki ureja odnose na trgu namesto državnih intervencij (Sušjan, 2006, str. 238-240).

Gospodarstvo je kljub novim teorijam ciklično zahajalo v krize, ki jih neoliberalizem ni znal pojasniti. Tako je na površje ponovno prišla Keynesova teorija, ki je zagovarjala državni intervencionizem in je dvomila v samoregulatornost trgov. Problemi so nastajali zaradi povečane brezposelnosti, ki je bila posledica rigidnosti cen. Cene se niso odzivale pravočasno na dogajanje na trgu in povzročale neprostovoljno brezposelnost. Monetaristi so institucije jemali kot dane in jim niso pripisovali velikega pomena pri oblikovanju ravnotežij. V resnici pa so imele tako gospodarske kot tudi državne institucije velik vpliv na dogajanje v ekonomiji.

Danes so vidne posledice obeh nasprotujočih si ekonomskih politik. ZDA je pod vplivom neoliberalizma in deregulacije finančnega sistema najprej zašla v krizo in jo izvozila na vse razvite svetovne trge. Nasprotno pa je Kitajska z veliko mero državnega poseganja v gospodarstvo močno napredovala in rasla tudi z dvomestnimi stopnjami rasti. Na eni strani je Smithov optimizem v današnjem kontekstu zastarel, saj so odnosi v družbi, ki vpivajo na razdelitev in razvoj ekonomije, drugačni in bolj zapleteni. V ekonomiji ne nastajajo samodejno ravnotežja, ki zagotavljajo napredek in pravično razdelitev za vse ekonomske subjekte. Poseganje države je nujno za uravnavanje neravnotežij, saj je gospodarstvo podvrženo političnim, naravnim in kulturnim vplivom od zunaj, ki jih teorija težko vključi v analizo.

Ricardo je bil pesimističen glede nadaljnjega razvoja kapitalizma predvsem zaradi institucionalnih omejitev, ki nastajajo zaradi vmešavanja države v gospodarstvo. V njegovem času so le-te omejevale razvoj zaradi visokih carin in minimalno določenih mezd, ki so izrinjale profite. Tako se blaginja delavcev, kljub rasti proizvodnje in boljši tehnologiji ni povečevala. Danes je v tem pogledu stanje boljše, ker so institucionalne omejitve usmerjene v »čim lažje« delovanje »Ricardovega« razreda kapitalistov. Vendar pa se razvoj kljub dobrim razmeram, ki kapitalistom omogočajo nemoteno mednarodno trgovanje, nizkim obrestnim meram in nizkim davkom na dobiček in fleksibilno delovno silo, lahko ustavi. Deregulacija finančnega sistema je povzročila razvoj najrazličnejših finančnih instrumentov, ki sami po sebi ne pomenijo napredka in večje likvidnosti v gospodarstvu, temveč vse več špekulativnega trgovanja, ki se na koncu odraža v napihnjenih cenah nepremičnin, delnic in obveznic. Ko se rast ustavi, se gospodarski cikel ponovno prevesi navzdol in izniči navidezni

in v recesiji tudi realni napredek družbe. Enoznačne napovedi, kje naj se »svoboda« ustavi oziroma regulacija začne, ni. Ricardo ima prav v kontekstu svojega časa, vendar tudi svobodno delovanje gospodarstva slej kot prej privede do anomalij zaradi egoističnih nagnjenj posameznikov, ki izkoriščajo razmere v gospodarstvu v svojo korist in pridobijo pri tem enormno premoženje ter s tem politično moč.

Smithovo razmišljanje o egoističnih posameznikih, ki skrbijo za lastno korist in s tem omogočajo tudi napredek, je danes vredno temeljite razprave, saj je distribucija bogastva tako med državami kot tudi med posamezniki znotraj nje zelo neenakomerna. Profiti ne pomenijo nujno napredka, saj se lahko prelijejo v visoke nagrade managerjem in visoke dividende delničarjem. Smith je verjel v visoke stopnje reinvestiranja profitov v tehnološke izboljšave in poglobljanje delitve dela. Res je, da naštetu pomeni rast družbenega proizvoda in s tem rast blaginje prebivalstva, vendar gospodarstvo danes ne deluje v okvirih popolne konkurence. V njegovem času se je kapitalizem šele uveljavljal in se anomalije niso poznale v daljših obdobjih recesij. Država mora spodbujati kapitaliste, da profite vlagajo v razvoj izdelkov, tehnologije in delovne sile. Prav tu bi lahko sodobna ekonomska znanost upoštevala Smithove napotke, da je državna intervencija v nekaterih primerih potrebna. Zlasti na področju regulative bančnega sektorja, določenih omejitev v mednarodni menjavi, ki ščiti domače gospodarstvo pred propadom manj konkurenčnih družb in visoko brezposelnostjo.

Razvoj gospodarstva lahko zavirajo tudi visoki davki. Davki na dobiček zmanjšujejo podjetniške investicije, ki so ključne za napredek. Silijo podjetnike, da se na različne načine izogibajo njihovem plačilu. Eden od pomembnih dejavnikov hitrega razvoja Irske je bil prav zniževanje visokih davkov na dobičke, ki so prinesli večjo gospodarsko aktivnost in hitro rast družbenega proizvoda. Tudi visoki davki na dohodek zavirajo rast gospodarske aktivnosti, saj delodajalci zaradi višjih stroškov dela zaposlujejo manj. Prav tako visoki davki na dodano vrednost dražijo izdelke, kar pomeni manj nakupov za končne potrošnike in s tem manjše povpraševanje po končnih proizvodih.

Veliko primerov t. i. »Friedmanovih« modelov privatizacije oziroma prehoda v tržno družbo kaže, da prosti trg sam po sebi ne pomeni družbenega napredka in na razvoj deluje zaviralno. Primer bivše Sovjetske zveze, ki se je čez noč prelevila v kapitalistično državo, je pokazal, da se je gospodarsko stanje v državi ni bistveno izboljšalo z vidika posameznega državljana. Privatizacija je omogočila politični eliti, pod pokroviteljstvom Američanov, brezmejno bogatenje in vstop multinacionalk in naložbenih skladov, ki so lahko neomejeno izkoriščali svoj privilegiran položaj na trgu. Dobički so se prelivali izven Rusije in s tem zavirali želen napredek gospodarstva. Ricardo je ostro protestiral ravno proti institucionalnim omejitvam, ki so tedaj omogočale bogatnje zemljiških lastnikov in zavirale napredek podjetništva. Danes je situacija podobna, saj se gospodarski odnosi odvijajo po načelu močnejšega, ki pa ni nujno boljši in konkurenčnejši in ki preko korporativističnih navez nemoteno obvladuje trg (Klein, 2009).

Tudi v Sloveniji imamo korporativizem v obliki gradbenega kartela, ki preko državnega aparata obvladuje trg gradbeništva in iztiska profite manjšim podjetjem, ki kljub dobremu in zavzetemu delu propadajo.

Tudi rente, ki jih pobirajo lastniki zemljišč so enormne predvsem zaradi lege zemljišča in možnosti spremembe namembnosti prostora s čimer se močno poveča tržna vrednost.

Ricardo se je zavzemal za podjetnike, ki ustvarjajo profite, ker se je zavedal, da le-ti omogočajo povečevanje kapitala in investiranje. Rente, ki so jih na račun iztiskanja profitov dobili zemljiški lastniki, so bile posledica institucionalnih omejitev, ki jih je postavljala tedanji vladajoči razred zemljiških lastnikov. Danes je torej kljub drugačnim razmeram potrebno razumeti, da nastajajo ovire za napredek s strani močnejših, ki postavljajo okvire delovanja vseh ostalih ekonomskih subjektov. Za bolj učinkovito in predvsem bolj pošteno tržno tekmovanje vseh sodelujočih, jih je potrebno premostiti.

SKLEP

Čas v katerem je Ricardo živel, lahko opredelimo kot prehod v industrijsko revolucijo 19. stoletja, v kateri je Anglija močno prednjačila pred ostalo Evropo. Nagel razvoj industrije in rast prebivalstva povzročita migracijo ljudi z agrarnega v pretežno mestno okolje in oblikujeta nove gospodarske in socialne razmere.

Klasična ekonomska teorija se ni začela kot izoliran pojav. Močni vplivi predhodnikov klasične teorije so še vedno vsebovani v Smithovih in Ricardovih delih. Ideje se s Smithom povežejo v celoto, ki se od predhodnikov razlikuje po idejah ekonomske svobode na temelju svobodnega odločanja posameznikov in ekonomskih subjektov.

Kljub temu da je malo znano o Ricardovem življenju, je očitno, da je njegova življenjska pot pomembno vplivala na njegov intelektualni razvoj. Ricardo je bil kot židovski otrok deležen specifične vzgoje. Močno ga je zaznamoval zlasti očetov vpliv. Po sporu z njim se je podal na uspešno samostojno borzno pot in obogatel. Kasneje se je po naključju srečal s Smithovim delom *Bogastvo narodov*, ki ga je nanj naredilo močan vtis. Začel se je ukvarjati z ekonomskimi problemi tistega časa in napisal poleg številnih člankov in pamfletov tudi knjigo *Načela politične ekonomije in obdavčenja*. S svojim delom je pustil pomemben pečat v razvoju ekonomske znanosti.

Teorijo razdelitve Ricardo izpelje na podlagi modela agrarnega gospodarstva, z glavnima proizvodnima dejavnikoma, delom in zemljo. Pri tem razdeli ekonomske subjekte na tri različne razrede, na katere se porazdeljuje dohodek oziroma ustvarjeno blago. Lastniki zemljišč si prisvajajo rento, kapitalisti oziroma zakupniki zemljišč dobijo profite in delavci mezde. Mejni produkt zaradi obdelave zemljišč slabše kakovosti in povečevanja količine dela in kapitala na obstoječih zemljiščih pada. Pri tem naraščajo rente, ki pomenijo za lastnike

zemljišč vedno večji delež v razdelitvi. Vedno manjši profiti povzročajo nižje vloške v kapital in vodijo v mezde, ki so na eksistenčnem minimumu.

Smith in Ricardo imata različen pogled na razvoj kapitalizma. Medtem ko je Smith optimističen glede gospodarskega napredka, je Ricardo pesimist. Pesimizem je posledica institucionalnih omejitev, ki zavirajo napredek tedanjega angleškega gospodarstva. Podobno je pesimističen tudi Malthus, ki nasprotuje umetnim minimalnim mezdam, ki ne omejujejo prehitre rasti prebivalstva.

Sodobne ekonomske teorije temeljijo na izročilu klasične ekonomije, vendar so razmere, v katerih danes živimo, precej drugačne od tistih v 18. in 19. stoletju. Načelno mnenje, da je ekonomska svoboda in neposeganje države v gospodarstvo pozitivno, vedno znova odpove v času gospodarske krize. Ekonomije potrebujejo državne regulative, saj prosto gospodarstvo finančne krize ne more premagati brez poseganja države na denarne trge in v bančni sistem. Problem razdelitve je podoben, kot je bil v klasičnem obdobju. Še vedno ni pravih regulativ, ki bi povzročale reinvestiranje presežka, omogočale višje mezde in s tem večjo blaginjo. Ovire je treba premostiti in najti srednjo pot, ne na račun svobodnega gospodarstva in ne na račun prevelike državne regulative.

LITERATURA IN VIRI:

1. Brue S. L. (2000). *The Evolution of Economic Thought*. 6th ed. Forth Worth: The Dryden Press.
2. Cannan E. (1894). *Ricardo in Parliament*. Economic Journal volume 4. Najdeno 3. maja 2010 na spletnem naslovu <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/cannan/cannan001.html>
3. Čebokli Z.(1983): *Renta v različnih ekonomskih sistemih* (diplomsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
4. Klein N.(2009). *Doktrina Šoka: Razmah uničevalnega kapitalizma*. 1. izdaja. Ljubljana: Mladinska knjiga.
5. Landreth H., Colander D. C. (1994). *History of Economic Thought*. 3rd ed. Boston: Houghton Mifflin.
6. Lavrač J. (1962). *Načela politične ekonomije in obdavčenja*. 1. natis. Ljubljana: Cankarjeva založba.
7. Lavrič I. (1971). *Razvoj politične ekonomije do Ricarda*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
8. Norčič O. (2000). *Razvoj in temelji sodobne ekonomske misli*. 3. natis. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
9. Omerza I. (1985). *Vloga in pomen delovne teorije vrednosti v Ricardovem ekonomskem opusu* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
10. Pikovnik D. (1993). *Pogledi klasičnih ekonomistov na ekonomski razvoj* (Diplomska naloga visoke poslovne šole). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
11. Ricardo D. (1962). *Načela politične ekonomije in obdavčenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
12. Schumpeter J.A. (1994). *History of Economic Analysis*. New York: Oxford University Press, cop.
13. Sowell T. (1994). *Classical economics reconsidered*. 1st paperback printing, with a new preface. Princeton: Princeton University Press.
14. Sušjan A. (2006). *Uvod v zgodovino ekonomske misli*. 1. natis. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.